

**2009-2014 M. EEE FINANSINIO MECHANIZMO PROGRAMOS
„KULTŪROS IR GAMTOS PAVELDO IŠSAUGOJIMAS IR ATGAIVINIMAS”
INVESTICIJŲ Į SAKRALINIUS KULTŪROS PAVELDO OBJEKTUS
VERTINIMO ATASKAITA**

2017 m. lapkričio 14 d.

Ataskaitą parengė:
Marija Rupeikienė

Užsakovas:
Kultūros ministerija

TURINYS

I DALIS. TVARKYBOS DARBŲ VERTINIMAS

Pakruojo sinagoga.....	3
Joniškio baltoji sinagoga.....	5
Trakų vokės dvaro sodybos koplyčia – mauzoliejus.....	8
Skaidvilės Šv. Kryžiaus bažnyčia	10
Kauno Šv. Praciškaus Ksavero (jėzuitų) bažnyčia.....	12
Kauno bernardinų vienuolynas ir Šv. Jurgio kankinio bažnyčia.....	14
Kintų Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčia.....	17

II DALIS. INVESTICIJŲ Į ŽYDŲ KULTŪROS PAVELDĄ VERTINIMAS	19
---	-----------

III DALIS. REKOMENDACIJOS KULTŪROS MINISTERIJAI.....	22
---	-----------

PRIEDAI

1 PRIEDAS. VERTINAMŲ PROJEKTŲ SĄRAŠAS	24
2 PRIEDAS. KLAUSIMYNAS TVARKYBOS DARBŲ VERTINIMUI.....	24
3 PRIEDAS. KLAUSIMYNAS INVESTICIJŲ Į ŽYDŲ KULTŪROS PAVELDĄ VERTINIMUI	24

NUOTRAUKOS

Skaidvilės bažnyčios vakarų fasado fragmentas. M. Rupeikienės 2017 m. nuotrauka

Joniškio sinagogos apatinė fasado dalis. M. Rupeikienės 2017 m. nuotrauka

Joniškio sinagogos vakarų fasadas. E. Vasiliausko 2009 m. nuotrauka

Pakruojo sinagogos langas su senuoju apvadu. M. Rupeikienės 2016 m. nuotrauka

Kultūros paveldo objekto pavadinimas	PAKRUOJO SINAGOGA
Projekto pavadinimas	Pakruojo sinagogos pastato tvarkyba ir pritaikymas kultūros ir viešosioms reikmėms
Apsilankymo data	2017-10
Asmenų, kurie apsilankymo metu pristatė projekto metu atliktus darbus, vardai ir pavardės	Apsilankymo metu bendrauta su Birute Vanagiene (Kultūros, paminklosaugos ir viešųjų ryšių skyriaus vedėja).

Tvarkybos darbų vertinimas.

Prieš pradėdant tvarkybos darbus atlikti polichrominiai tyrimai, nustatyta konstrukcijų ir pamatų būklė, užfiksuoti saugotini architektūros elementai ir nustatytos vertingosios savybės, išanalizuoti istoriniai tyrimai. Buvo rasti sienų apmušalų fragmentai ir kelios senos lentos su tapybos liekanomis – jos buvo konservuotos ir naudotos, derinant lubų spalvinį sprendimą. Sinagogos sienos buvo sutvirtintos vertikaliomis rąstinėmis sąvaržomis; nustatyta, kad sienų vidurinės dalies sąvaržos buvo platesnės, su asimetriniais kapiteliais (imitavo piliastrus). Tyrimais nustatyta, kad sinagogos lauko sienos buvo nedažytos, o vidaus – apklijuotos tapetais. Iš esamos ikonografinės medžiagos aišku, kad sinagogos buvusios vyrų salės lubų skliautas primityvia tapyba. Nustatyta, kad išliko apie 70 procentų pastato sienojų. Visa surinkta ir apibendrinta medžiaga turėjo tiesioginę įtaką tvarkybos darbų projekto rengimui. Numatyta restauruoti išlikusius ir prarastus elementus, atstatyti lentų skliautą ir jo tapybą; nuspręsta sinagogą iš išorės apšiltinti. Tiesa, projektavimo eigoje būta ir kitų pasiūlymų: pastatą šiltinti iš vidaus (nes viduje neliko vertingų elementų) arba viduje įrengti šildomą konstrukciją, taip išsaugant visus vertingus pastato elementus. Buvo nuomonių, kad siūlymai šiltinti sinagogą – nekorektiški paveldo objekto atžvilgiu ir nutarta atidėti projektinių pasiūlymų parengimo terminą ir su Restauratorių sąjungos specialistais aptarti alternatyvius variantus. 2014.04.02. LR Restauratorių sąjunga išsiuntė pranešimus dėl KPD direktorei, Pakruojo rajono meriui ir KPD Šiaulių padaliniiui ir konstatavo, kad abu šiltinimo variantai turi trūkumų: šiltinimas iš vidaus formaliai nežeidžia vertingųjų savybių, tačiau šiek tiek keičia vidaus erdvę, o šiltinimas iš išorės – keičia saugotinus fasadus ir jų elementus (cokolį, staktas, langų apvadus, karnizus ir t.t.), kurie yra objekto vertingosios savybės. Tarybos manymu, tokio lygio kultūros paveldas turi būti projektuojamas dviem etapais: 1) valymas nuo vėlyvų rekonstrukcijų ir konservavimas, 2) restauracija ir pritaikymas. Buvo paminėti prieštaravimai paminklosaugos reikalavimams ir patarta rasti galimybę projektą rengti dviem etapais 1) avarijos grėsmės likvidavimas arba neatidėliotųjų priemonių aprašas, 2) tvarkybos paminklosaugos ir statybos darbai. 2015.02.24. KPD vykusio posėdžio metu vyravo nuomonė, kad tikslinga pastatą šiltinti iš vidaus. Buvo nutarta, kad dėl pastato unikalumo ir sudėtingumo, įpareigoti jo vadovą ir specialistus, atlikti papildomus išsamius tyrimus ir aiškiai atskirti tvarkomuosius paveldosaugos darbus nuo statybos darbų. Atrodo, kad rengiant projektą į Restauratorių sąjungos patarimus atsižvelgta nebuvo; priimtas sprendimas pastatą šiltinti iš išorės. Numatyta sutvarkyti pamatus, hidroizoliaciją, sienojų ir stogo konstrukcijų atstatymą, įrengti kritulių nuvedimo sistemą, suprojektuoti šildymo ir vėdinimo sistemas, patalpų apsaugos ir priešgaisrinę apsaugos sistemas, atkurti lubų tapybą.

Tvarkybos darbų procese naudotos tradicinės ir artimos joms medžiagos. Suprojektuota atraminė sienelė, sauganti pastatą nuo drėgmės, žvyro takai, sklype atstatoma veja. Pastato perimetru įrengiama lauko akmenų alsuojanti nuogrinda. Konservavimui naudojamos šiuolaikinės technologijos, suderintos su objekto medžiagiškumu. Restauravimui naudotos specialios technologijos ir medžiagos, kurių savybės suderintos su objekto savybių medžiagiškumu. Išorės sienų mediena impregnuota, parinkta papilkėjusio medžio spalva, stogas dengtas gontais.

Pasirinktus projektavimo ir darbų atlikimo sprendimus galima vertinti kaip kompromisinius, ne visai tinkamus šiam svarbiam istoriniam objektui. Nors projekte akcentuojama, kad buvo išsaugotos pastato vertingosios savybės, akivaizdu, kad tai neatitinka tikrovės, kadangi, apšiltinus pastatą iš išorės, jo tūris ir angos pakito. Be to, netiksliai atkurtos ir apatinės langų prikaltės – būdingos tradiciniams seniesiems dekoru elementams (taip pat ir šios sinagogos langų apvadams;) buvusios lenktos šoninės

apvadų linijos, nupjautos tiesiai, lyg su liniuote ir tapo šiuolaikiniais stilizuotais apvais. Abejotina ir dirbtina atrodo fasadų sienų spalva (neaišku kodėl lentos buvo dirbtinai pasendintos), o interjere – pagalbinių patalpų tapetai. Atkurta lubų skliautų primityvi tapyba reprezentuoja vieną iš svarbiausių šios sinagogos identifikavimo aspektų ir teikia dvigubą informaciją: apie žydų kultūrai būdingus simbolius (pav. egzotiškus gyvūnus) ir Lietuvos sinagogose vaizduotus tradicinius lietuviškų sodybų augalus ir paukščius. Taigi, ne tik sinagogų išorėje, bet ir viduje egzistavo dviejų kultūrų jungtis. Atliktų darbų rezultatai (ypač kurie matyti išorėje) rodo projektuotojų ir darbų atlikėjų kompetencijos stoką. Matyti, kad projektas buvo parengtas gana skubotai, gerai neįsigilinus į priimtus sprendimus (ir neapsvarsčius Restauratorių sąjungos siūlymų) ar pasidavus užsakovų (ar aukštesnių institucijų) spaudimui.

Šiuo metu akivaizdžių rizikų pastato fizinei būklei nematyti, tačiau ilgainiui (dėl sienų rąstų apšiltinimo) jų gali atsirasti.

Apmaudu, kad tvarkant tokį svarbų objektą, pasirinktas paprasčiausias ir trumpiausias kelias.

Sinagoga tinkamai pritaikyta numatyti paskirčiai (nors gali kilti klausimų dėl plano struktūros); yra apšvietimas, reikalinga įranga, įrengta šildymo sistema, todėl gali veikti visus metus. Yra įrengta apsauginė ir priešgaisrinė signalizacijos, apsauga nuo žaibo.

Pastatas pritaikytas žmonėms su negalia – prie pagrindinio įėjimo įrengtas aliuminio konstrukcijos pandusas; prieangyje yra tualetai. Objektas pasiekiamas lengvai, netoliese yra automobilių stovėjimo aikštelė.

Papildomų investicijų reiktų, kad būtų atstatytos prarastos pastato vertingosios savybės (nors tai sunku įsivaizduoti).

Apibendrinant, reikia konstatuoti, kad sinagoga pritaikyta visuomenės reikmėms. Teigiamas aspektas, kurį tradiciškai galima pripažinti – pastatas, tiek metų stovėjęs apleistas, buvo tvarkomas; svarbu, kad atkurta primityvi lubų tapyba. Neigiamas aspektas – atrodo, kad projektas parengtas ir tvarkyba atlikta gana skubotai, neskaidant darbų į etapus ir iki galo neišsiaiškinus kas sudaro pastato vertingąsias savybes.

Rekomendacijos objekto valdytojui. Čia prašome pateikti rekomendacijas objekto valdytojui dėl objekto priežiūros, reikalingų korekcijų (jei tokių esama) ar kitus aktualius patarimus. Šias rekomendacijas perduosime projekto vykdytojui raštu.

Rekomenduojama stebėti pastato būklę ir kaupti istorinę ir ikonografinę medžiagą. Kartu norisi rekomenduoti pakeisti langų apatines prikaltas, nes jos padarytos netiksliai, neįsigilinus į ikonografinę medžiagą ir išlikusias apatinių prikaltčių detales. Buvę labiau lenktų formų apatiniai langų apvais, su gražiai išlenktomis šoninėmis linijomis, tapo tiesesni, stilizuoti (supaprastinti), būdingi dabartiniam laikmečiui.

Kultūros paveldo objekto pavadinimas	JONIŠKIO BALTOJI SINAGOGA
Projekto pavadinimas	Baltosios sinagogos pritaikymas visuomenės poreikiams
Apsilankymo data	2017-10
Asmenų, kurie apsilankymo metu pristatė projekto metu atliktus darbus, vardai ir pavardės	Projekto metu atliktus darbus pristatė Rita Lelionienė ir Joniškio istorijos ir kultūros muziejaus direktorė Rasa Ališauskienė. Bendrauta ir su Joniškio paveldosaugos specialiste, architekto Regina Leknickiene. Telefonu kalbėta su techninės priežiūros vykdytoju Kęstučiu Vaičiaičiu. Nepavyko prisiskambinti kapitalinio remonto darbų autorei Romualda Remezienei.

Tvarkybos darbų vertinimas.

Lygiagrečiai buvo vykdomi du tvarkybos projektai: 1) kapitalinio remonto projektas (UAB “Banduva”, autorė Romualda Remeziene) ir 2) remonto, restauravimo darbų projektas (VĮ “Lietuvos paminklai”, autorė Saulutė Domanskienė).

Prieš pradėdant I-jojo projekto tvarkybos darbus atlikti pastato vidaus matavimai, fotofiksacija, surinkti istoriniai duomenys, pasinaudota informacija iš Kultūros paveldo centre saugomo Joniškio Baltosios sinagogos (kultūros vertybės) dosje; susipažinta su polichrominiais tyrimais, atliktais 1981 m. PKI. Istoriniai duomenys, tyrimų išvados ir visa surinkta informacija apie objektą, turėjo tiesioginę įtaką tvarkybos darbams (tačiau ne visais padarytais tyrimais pasinaudota). Sinagogos vidus buvo suplanuotas remiantis tradicine sinagogų plano schema: rytų pusėje suprojektuota aukšta parodų – koncertų salė (buvusios vyrų maldų salės vietoje), o vakarinėje pastato dalyje per du aukštus įrengtos pagalbinės patalpos, laiptai ir balkonas (buvusios moterų galerijos vietoje). Projekto autorė paminėjo apie archeologinių tyrimų poreikį, tačiau nepasidomėjo, kad 2006 m. šalia sinagogos buvo atlikti žvalgomieji archeologiniai tyrimai (autorius archeologas E. Vasiliauskas), apie kuriuos rašoma 2006 m. archeologijos tyrimams skirtame žurnale (Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje. 2006 m.)

Prieš pradėdant II-rojo projekto tvarkybos darbus, susipažinta su anksčiau atliktais tyrimais (apie archeologinių ar detalesnių fasadų žvalgybinių tyrimų būtinumą neužsiminta). Minimi tyrimai ir anksčiau atlikti projektai, turėję įtakos dabartiniam projektui, atlikti 1980-2012 m.: istoriniai, polichrominiai, mūro drėgmės ir užterštumo tyrimai, fotofiksacija, spalvinis sprendimas, stogo ir fasadų avarinės būklės likvidavimas, sinagogos avarinės būklės likvidavimo ir restauravimo „A“ laidos projektas, Joniškio centrinės dalies aikščių rekonstrukcija. Į šį sąrašą įtrauktas ir kartu vykdytas UAB Banduvos projektas. Vadovaujantis ankstesniais tyrimais ir tęsiant sinagogos tvarkybos darbus, II-jame projekte numatyta atlikti šiuos remonto ir restauravimo darbus: remontuoti nuogrindą, fasadų tinką (įrengti sanuojančią sistemą ir išlyginti), kritulių nuvedimo sistemą, dažyti fasadus, apskardinti nišas ir frontonų dalis; numatyta restauruoti pamatų ir plytų mūrą.

Vykdydami abu tvarkybos projektus ir naudojant surinktą informaciją, iš dalies buvo atsižvelgta į anksčiau atliktų tyrimų išvadas. Tačiau neakcentuota archeologinių ar bent detalesnių fasadų žvalgybinių tyrimų būtinybė. Nepasidomėta, kad fragmentiniai archeologiniai tyrimai prieš keletą metų buvo atlikti. Be to, prieš keliolika metų (1981 m.), pradėjus ankstesnius sinagogos remonto darbus ir atliekant polichrominius tyrimus, daryti fasadų žvalgybiniai tyrimai (daryti tam tikrose vietose zondažai), kurių metu atrastos vakarų fasade dviejų buvusių (fasado vidurinėje dalyje) angų žymės. Todėl turėjo kilti klausimas, kad angų galėjo būti ir fasado šonuose. Tačiau vėliau, pradėjus sinagogos tvarkybos darbus, apie vakarų fasado apatinės dalies angas buvo tarsi pamiršta, šio fasado tyrimai neatlikti, neaišku kodėl netyrinėta ikonografinė medžiaga. Susidaro įspūdis, kad atliekant paskutinį projektą, abi angos tarsi netyčia „atrastos“.

Kalbant apie atliktus tyrimus, verta paminėti 2006 m. archeologo Ernesto Vasiliausko Joniškyje, keliose miesto vietose vykdytus žvalgomuosius archeologinius tyrimus. Tuo metu, kasinėjimai vykdyti ir šalia „Baltosios“ sinagogos. Jų metu buvo atidengti šeši kultūriniai sluoksniai, kuriuose užšifruota informacija ir radiniai galėjo pasitarnauti sinagogos tvarkybos projektų rengimui. Buvo atkastas XIX a. II p.-XX a. pr. sluoksnis, XIX a. pr. sluoksnis – sinagogos statybos laikotarpis, grindinių likučiai. Prie sinagogos vakarų sienos atidengti buvę įėjimai į sinagogą. Šeštajame kultūriniame sluoksnyje (XVII-XVIII a.) atkasti buvusio stambaus pastato pamatai, sudėti iš neskaldytų lauko riedulių. Archeologo nuomone, tai patvirtina hipotezę, kad čia stovėjo miesto rotušė ir kad sinagoga statyta ant dalies jos pamatų. Buvo rasta ir geležies gaminių (pav. geležinio durų vyro dalis, galimai nuo sinagogos durų ir kt.). Nesuprantama, kodėl šia informacija nepasinaudojo projekto rengėjai. Panaudojus šiuos tyrimus, galėjo būti

atstatytos autentiškos vakarų fasado angos (išsiaiškinta, kur buvo langai ir kur durys) ir galbūt rasta galimybė archeologinius tyrimus (kartu ir architektūrinius) tęsti, išsiaiškinti sinagogos statybos datą ir patvirtinti jos atsiradimo faktą. Ši informacija labai svarbi ir Jonišio miesto istorijos papildymui.

Tvarkybos darbų procese buvo naudojamos tradicinės (akmenys, smėlis, žvyras – nuogrindos įrengimui), artimos tradicinės (tinko ir cemento skiediniai, kalkinis skiedinys su priedais) ir naujos medžiagos bei technologijos (silikatiniai, silikoniniai dažai, gipso kartono plokštės, polistireno putplastis, OSB plokštės, salės ir ekspozicijos įranga ir pan.). Ne visus projektavimo ir darbų atlikimo sprendimus galima vertinti kaip tinkamus Jonišio Baltajai sinagogai. Taip atsitiko todėl, kad nebuvo susipažinta su daliniais archeologiniais tyrimais ir neatlikti fasadų žvalgybiniai tyrimai. Pavyzdžiui, suradus du langus vakarų fasade, nebandyta ieškoti daugiau angų ar nišų (apie tai neužsimenama). Atrodo, kad apatinė fasadų dalis (sanuojantis tinkas) nutinkuota ir nudažyta nekokybiškai, nes išsiskiria visuose fasaduose savo storesniu sluoksniu. Žinoma, gali būti ir toks sprendimas, tačiau tuomet skirtingų tinko sluoksnių atskyrimas traktuotinas kitaip (nesistengiant sulyginti jo su aukščiau esančiu tinku, bet darant ryškesnį atskyrimą).

Vertingosios savybės išsaugotos iš dalies, tačiau neatskleistos iki galo – yra ir labai svarbių, neatkurtų (buvusio pagrindinio vakarų fasado angos) bei sunaikintų elementų fasaduose (neatkurti iškilūs apatinių piliastų dekoruoti elementai, padaryti žemesni nei buvo galinių fasadų frontonų viršutiniai langeliai). Atliktų darbų rezultatai nevienareikšmiai, todėl kyla papildomų klausimų dėl neatstatytų buvusio pagrindinio fasado angų ir nesinaudojimo ikonografinė medžiaga.

Vertinant kapitalinio remonto (UAB „Banduva“) metu atliktus darbus susidaro dvejopas įspūdis: interjeras suplanuotas ir įrengtas tvarkingai, palikta erdvi salė, sutvarkyta akustika, įrengta interaktyvi ekspozicija. Atrodo, kad šie darbai atlikti profesionaliai. Tačiau yra ir kita šio projekto pusė, kuri nematoma lankytojams, tačiau galima teigti, kad prieš atliekant projekte numatytus darbus, nebuvo ištirtas pastato vidaus sienų mūras (panašu, kad du langai rasti atsitiktinai) ir buvusio plano struktūra (turėjo kilti papildomų klausimų suradus apatinius langus). Kapitalinio remonto projekte nėra duomenų apie interjere pastebėtas buvusias angas, nišas, pertvaras ar galerijas (net jeigu nerasta jokių žymių, paprastai apie tai informacija pateikiama).

Vertinant antrojo tvarkybos projekto – fasadų remonto, restauravimo darbų projektuotojų ir vykdytojų kompetenciją, kruopštumą ir meistriškumą ir analizuojant projektus (tarp jų ir anksčiau atliktus, nes autorė jau nuo 2001 m. buvo gerai susipažinusi su šiuo objektu), tenka konstatuoti, kad iki galo nebuvo išstudijuoti visi lig tol atlikti tyrimai, esamos ankstesnės (istorinės ir tarybinių laikų) sinagogos nuotraukos ir pasirinktas lengviausias projekto rengimo kelias – taip išvengiant sudėtingesnių sprendimų ir papildomų problemų. Istorinėse nuotraukose aiškiai matyti, kad viršutiniai galinių fasadų frontonų langeliai yra aukštesni (viena padala daugiau nei apatinių), o ant piliastų yra iškilūs dekoruoti elementai. Be to, lieka svarbus klausimas dėl neatliktų fasadų (ypač vakarinio) architektūros tyrimų. Juk paprastai tokios svarbos kultūros paveldo objektams rimtesni (atliekant zondavimus ir mūro tyrimus), fasadų architektūros tyrimai yra būtini. Kita vertus, ir be tyrimų buvo aišku, kad vakarų fasadas buvo dviaukštis. Šiuo metu akivaizdžių rizikų dėl pastato fizinės būklės nematyti, išskyrus tai, kad apatinė fasadų dalis nekokybiškai nutinkuota ir nudažyta (labai išsiskiria sanuojantis tinkas); esama negražių tinkavimo vietų, kurios tęsiasi ir per piliastus.

Pastatas tinkamai pritaikytas numatytai paskirčiai (tačiau neteko pagrindinio fasado), turi visą reikiamą įrangą (apšvietimo, garso ir kt. būtiną renginių vedimui), yra šildomas (infraraudonaisiais spinduliais), yra apsaugos ir priešgaisrinė signalizacijos, vėdinimo sistema; pritaikytas veikti visus metus. Jo aplinka ir patalpos pritaikytos žmonėms su negalia, yra WC. Pastatas lengvai pasiekiamas, yra automobilių stovėjimo aikštelė; jis pritaikytas visuomenės poreikiams

Papildomų investicijų poreikis nėra akivaizdus (nebent atsirastų galimybė taisyti trūkumus ar atlikti papildomus mokslinius tyrimus). Naudotojų nuomone, investicijos pageidautinos audiovizualinės ekspozicijos kūrimui.

Apibendrinant, tenka konstatuoti, kad sinagogos vidus tinkamai sutvarkytas ir pritaikytas – sinagogoms būdinga tradicinė plano struktūra nepažeista (nors nepateikti duomenys apie buvusias sienas ar pertvaras), gana išmoningai įrengta interaktyvi ekspozicija.

Neigiami aspektai susiję su nepanaudota žvalgybinių archeologinių tyrimų medžiaga ir pastato eksterjero tvarkymu, ypač pagrindinio fasado praradimu.

Keistai atrodo, kad vietoje buvusių iškilų tinko dekoruoti elementų, piliastrai dekoruoti nudažytais skrituliais; neaišku kodėl buvo sužeminti viršutiniai galinių fasadų frontonų langeliai (dėl to pakito frontonų lygių plokštumų ir angų proporcijų santykis). Fasadų nepuošia ir netvarkingai nutinkuota apatinė jų dalis – matyti, kad darbas atliktas skubotai. Apmaudu, kad prieš keliolika metų pradėjus rimčiau rūpintis sinagogos tvarkymu, ji nebuvo nuodugnai ištirta, nesigilinta į atskirus elementus ar detales. O pirmieji polichrominiai tyrimai buvo atlikti net prieš 36 metus (1981 m.). Jau tuomet buvo aišku, kad vakarų fasade angos išdėstytos dviem aukštais. Tą galima suprasti iš atliktų

fasado zondažų ir tuo metu darytų nuotraukų, kuriose, po tinku matyti apatinėje fasado dalyje buvusių angų žymės. Vakarų fasado angos atsidengė 2010 m., kai buvo nuimtas tinko sluoksnis.

Tenka pripažinti, kad sinagoga (dėl rimtų vakarų fasado architektūros pažeidimų) neteko savo tipologinio statuso, o jos vertingosios savybės nebuvo iki galo atskleistos. Apmaudu, kad suteiktos investicijos nebuvo panaudotos papildomiems tyrimams ir darbams, kurie iš esmės galėjo pakeisti pastato statusą ir paversti projektą pavyzdiniu sinagogos atgaivinimo ir pritaikymo projektu.

Rekomendacijos objekto valdytojui. Čia prašome pateikti rekomendacijas objekto valdytojui dėl objekto priežiūros, reikalingų korekcijų (jei tokių esama) ar kitus aktualius patarimus. Šias rekomendacijas perduosime projekto vykdytojui raštu.

Rekomenduojama stebėti pastato būklę: sekti, kad ant sienų nesikauptų drėgmė ir netrupėtų nuo fasadų dažai ar tinkas; prižiūrėti stogo latakus ir stebėti pastogės karnizų ir dantukų būklę. Pastebėjus atsiradusius pažeidimus, reikėtų kuo skubiau juos pašalinti ir neleisti defektams plisti.

Rekomenduojama, atsiradus galimybei, taisyti padarytas projektavimo ir statybos klaidas bei atstatyti prarastus fasadų elementus.

Galima prielaida, kad po keliolikos metų ar kelių dešimtmečių, remontuojant sinagogą, bus atlikti ir papildomi archeologiniai bei architektūros tyrimai ir atsikleis visos autentiškos jos savybės.

Kultūros paveldo objekto pavadinimas	TRAKŲ VOKĖS DVARO SODYBOS KOPLYČIA – MAUZOLIEJUS
Projekto pavadinimas	Trakų Vokės dvaro sodybos koplyčios – mauzoliejaus tvarkybos darbų užbaigimas ir pritaikymas visuomenės reikmėms
Apsilankymo data	2017-10
Asmenų, kurie apsilankymo metu pristatė projekto metu atliktus darbus, vardai ir pavardės	Apsilankymo metu bendrauta su Jadvyga Chludok.

Tvarkybos darbų vertinimas.

Rengiant Trakų dvaro sodybos koplyčios – mauzoliejaus tvarkybos (remonto) darbų projektą, panaudoti 1970 m. Paminklų restauravimo projektavimo institute atlikti architektūrinės – statybinės dalies darbo brėžiniai ir 1988 m. atliktų įvairių tyrimų medžiaga: priešprojektiniai darbai, polichrominiai tyrimai ir fotofiksacija, cinko karstų tyrimai ir valymo, konservavimo technologinės rekomendacijos, restauracijos darbo projektas, interjero projektas. Šie tyrimai turėjo tiesioginę įtaką tvarkybos darbams. Išanalizavus tyrimų duomenis, nustatyta, kad koplyčia 1990 m. buvo restauruota pagal pateiktą projektą ir jos vertingosioms savybėms nepakenkta (keista stogo danga, atliktas išorės ir vidaus spalvinis sprendimas, pastatyta įranga). Prieš pradėdant tvarkybos darbus buvo atlikti papildomi koplyčios apmatavimai, fotofiksacija ir užfiksuota jos fizinė būklė. Taip pat buvo įvertinta pastato konstrukcijų (rūsio mūro, sienų, stogo konstrukcijų ir dangos, perdangų) būklė, nustatytas po atliktų remontų ir rekonstrukcijos įvykęs fizinis koplyčios susidėvėjimas. Ankstesniųjų tyrimų medžiaga ir esamos fizinės būklės analizė turėjo įtakos tvarkybos darbų pobūdžiui: numatyta restauruoti pamatus, įrengti hidroizoliaciją (horizontalią ir vertikalią, suformuoti iš lauko akmenų nuogrindą, pakeisti stogo, karnizų, bokštelių, palangių ir kitus apskardinimo elementus naujais, sutvarkyti lauko sienų tinką ir jas nudažyti (cokolyje, visu perimetru įrengti sanuojančią tinko sistemą), restauruoti stogo konstrukcijas ir kryžius, restauruoti arba atkurti fasadų dekoru elementus pagal išlikusius pavyzdžius ir abiejų lauko durų medinius bei metalo gaminius; restauruoti vidaus sienas ir skliautą, pagal nustatytus spalvų pavyzdžius. Taip pat numatyta įrengti kritulių nuvedimo sistemą, žaibosaugą ir apsauginę bei gaisrinę signalizaciją. Atlikti keleriopi, išsamūs tyrimai, esamos būklės fiksacija ir buvusių ankstesniųjų tyrimų analizavimas padėjo atskleisti realią objekto būklę ir pasirinkti tvarkybos darbų pobūdį.

Atliekant tvarkybos darbus naudotos tradicinės ir artimos tradicinėms medžiagos bei technologijos. Nuvalytas fasadų tinkas, tinkuoti sienų paviršiai pertrinami, restauraciniu skiediniu, atkuriami prarasti fasadų dekoru elementai (karnizai, traukos, angų nišos ir pan.), restauruojamos durys ir jų autentiškos metalo detalės. Sunykę mediniai gaminiai keičiami naujais – išlaikant autentišką medienos rūšį, analogišką profilį ar skerspjūvį ir elementų sujungimo būdą. Stogo danga pakeista nauja, analogiška buvusiai. Pastogės perdanga apšiltinta akmens vatos plokštėmis (nauja technologija). Mediena ir medžio gaminiai sutvirtinami lestinomis naudoti cheminėmis priemonėmis.

Keturios apaštalų skulptūros ir dvi vazos, esančios virš įėjimo į kriptą restauruotos, atkuriant formas pagal išlikusius elementus iš skulptūrinio molio, darant formas iš gipso ir atliejant iš betono. Fasadų restauruojami elementai valomi mechaniniu būdu, plaunami, gruntuojami ir dažomi silikono dervos pagrindu paruoštais kvėpuojančiais dažais (spalvinis sprendimas paremtas 1988 m. tyrimų medžiaga). Durų ir staktų restauravimas vykdytas išsaugant autentiškumą. Rūsio sienos dažytos baltais kalkiniais dažais. Pasirinktus projektavimo ir tvarkybos darbų atlikimo sprendimus galima vertinti kaip tinkamus Trakų Vokės koplyčiai – mauzoliejui. Visos buvusios pastato vertingosios savybės išsaugotos. Langų ir durų angos tinkamai sutvarkytos (atkurti durų filingai, restauruojami autentiški metalo gaminiai – rankenos, užraktai, vyriai ir kt.), atkurtos eksterjero skulptūros, lygiai nutinkuotos ir nudažytos sienos. Interjere atnaujintas XIX a. sienų ir skliautų dekoras.

Atliktų darbų rezultatai rodo projektuotojų ir darbus atlikusių asmenų profesionalumą, kompetenciją bei kruopštumą. Koplyčios eksterjeras santūrus ir tvarkingas, o interjero tapyba atkurta labai kruopščiai ir kelia teigiamą emocinį įspūdį. Atlikus viso pastato apžiūrą, akivaizdžių rizikų nepastebėta.

Koplyčia tinkamai pritaikyta numatyta sakralinei paskirčiai ir joje vykstantiems renginiams; ji gali veikti visus metus. Koplyčioje sutvarkytas apšvietimas, šildymas, įrengta tinkama garso sistema. Koplyčia lengvai pasiekama; šalia jos, už tvoros, yra automobilių stovėjimo aikštelė. Koplyčios aplinka ir vidus pritaikyti žmonėms su negalia. Papildomų investicijų poreikis nėra akivaizdus.

Apibendrinant, galima teigti, kad tvarkybos darbų projektas buvo parengtas profesionaliai, o darbai atlikti kruopščiai ir tvarkingai. Galima pastebėti tik teigiamus aspektus; neigiamų restauravimo ar remonto aspektų nepastebėta. Pasiękti geri rezultatai, pritaikant šią koplyčią – mauzoliejų vietinės bendruomenės reikmėms bei viešojo turizmo poreikiams.

Rekomendacijos objekto valdytojui. Čia prašome pateikti rekomendacijas objekto valdytojui dėl objekto priežiūros, reikalingų korekcijų (jei tokių esama) ar kitus aktualius patarimus. Šias rekomendacijas perduosime projekto vykdytojui raštu.

Rekomenduojama stebėti pastato būklę: sekti, kad ant sienų nesikauptų drėgmė, netrupėtų tinkuoti fasadų dekoru elementai; taip pat būtina stebėti interjero sienų ir lubų tapybos būklę. Pastebėjus atsiradusius pažeidimus, reikėtų kuo skubiau juos pašalinti ir neleisti defektams plisti.

Kultūros paveldo objekto pavadinimas	SKAUDVILĖS ŠV. KRYŽIAUS BAŽNYČIA
Projekto pavadinimas	Skaudvilės Šv. Kryžiaus bažnyčios fasadų tyrimai, konservavimo ir restauravimo darbai
Apsilankymo data	2017-10
Asmenų, kurie apsilankymo metu pristatė projekto metu atliktus darbus, vardai ir pavardės	Apsilankymo metu bendrauta su Algimantu Bajorinu (ir epizodiškai – su klebonu Alvydu Bridikiu). Telefonu kalbėta su architektė Judita Olšauskiene, pagal kurios projektą buvo vykdomi restauravimo darbai. Su antrojo projekto autoriumi, architektu Aurimu Vengriu susisiekti nepavyko.

Tvarkybos darbų vertinimas.

Buvo vykdomi du tvarkybos projektai: bažnyčios fasadų konservavimo ir restauravimo projektas ir stogo tvarkymo projektas (konstrukcijų restauravimas, konservavimas). Prieš tvarkybos darbus atlikta vizualinė fasadų apžiūra ir architektūros tyrimai, fasadų apmatavimai, nauji polichrominiai tyrimai, stogo konstrukcijų ekspertizė. Išanalizuoti bažnyčios statybos raidos istoriniai duomenys, fasadų ir jų dalių bei elementų fizinė būklė, polichrominiai tyrimų duomenys, stogo konstrukcijų ir jo dangos būklė, tiesiogiai lėmė tvarkybos projektų parengimą. Parengtas konservavimo ir restauravimo projektas: numatyta restauruoti bažnyčios cokolį, sienas, karnizus, nuogrindą, laiptus prie durų, langus, duris, dekoro elementus (žibintus su kronšteinais, segmento formos nišą su skulptūromis, Dievo Apvaizdos akį, segmentinius sandrikius, christogramą, medinį kryžių, medinį kryžių su Nukryžiuotuoju ir skardos stogeliu); taip pat numatyta pakeisti stogo konstrukcijas ir dangą bei įrengti lietaus vandens nuvedimo sistemą.

Pradėjus parengiamuosius tvarkybos darbus – nulupus nuo sienų apkalimo lentas, rasti vietomis papuvę apatinio vainiko rąstai ir išpuvę sienojų fragmentai. Ypač bloga būklė buvo bažnyčios šiaurės vakarų kampo, prie kurio glaudėsi kaminas. Be to, nuėmus apkalą, atrasti originaliai, netradiciniu būdu sunerti kampiniai sienojai (sukonstruojant dvigubo užspaudimo spynas); jie taip nutašyti, kad rentinys būtų nežymiai pasviręs į vidų – tokiu būdu sumažinant sienų slėgio jėgą. Pasirodo, kad bažnyčios statybai naudotos labai kokybiškos medžiagos: ilgi, 12 m sienojai, stori apatiniai rąstai (27-32 cm) ir vientisos, nedurstytos fasadų apkalimo lentos (8.3 m ilgio), kurios tęsėsi nuo cokolio iki karnizo. Atidengus stogo ir bokštelio konstrukcijas, atlikta vizualinė ekspertizė.

Tvarkybos darbams naudotos tradicinės ir artimos joms medžiagos ir būtinos medinių gaminių sutvirtinimui cheminės medžiagos (antipirenai); stogo konstrukcijų restauravimui naudota mediena apdorota antiseptikais ir antipirenais. Restauruojant stogo konstrukcijas, jų mazgai suneriami analogiškai kaip autentiški, naudojant kietmedžio kaiščius. Metaliniai stogo kryžiai konservuoti naudojant antikorozinį tirpalą ir dažyti metalui skirtais antikoroziniais juodais dažais. Nugriovus kamina, puvimo pažeisti sienojai pakeisti naujais arba protezuoti, siekiant išsaugoti kuo daugiau autentiškos medžiagos. Sutvarkius sienų rąstus, jos apkaltos lentomis su lentjuostėmis. Pastogę vainikuojantis karnizas protezuotas: pakeistos jo suirusios detalės. Pasirinktus projektavimo ir darbų atlikimo sprendimus galima laikyti tinkamais Skaudvilės bažnyčiai, nes jos vertingosios savybės išsaugotos (nepakito tūris, stogo forma, plano struktūra, fasadų architektūra ir dekoru detalės); pakeista tik stogo skarda. Svarbūs fasadų elementai – langai ir durys – restauruoti ir konservuoti, restauruoti langų vitražai, atstatytos langų ir durų metalinės, kalvių darbo detalės (langų rėmai, grotos, durų apkaustai, vyriai, rankenos, užraktai ir pan.). Restauruoti dekoratyviniai fasadų akcentai: žibintai prie šiaurinių ir vakarinių durų bei jų kronšteinai, pagrindinio fasado niša su skulptūromis ir drožinėtomis ažūrinėmis užuolaidėlėmis, Dievo Apvaizdos akis, christograma, du mediniai kryžiai. Apie bažnyčią įrengta nuogrinda, sutvarkytas cokolio mūras, įrengtas drenažas; taip pat atliktas stogo remontas ir lietaus nuvedimo sistema, sutvarkyta elektros instaliacija, signalizacija, įrengta priešgaisrinė apsauga.

Atliktų darbų rezultatai rodo projektuotojų ir darbų atlikėjų kompetenciją ir meistriškumą: gerai sutvarkytos sienų ir stogo konstrukcijos, tinkamai restauruoti svarbūs fasadų elementai (langai ir durys), kruopščiai sutvarkytos dekoru detalės. Atlikti stogo restauravimo darbai: pažeistos drėgmės ir puvinio gegnės, bokšto karkasas ir kiti stogo konstrukcijų elementai protezuoti ar pakeisti analogiškų matmenų mediena.

Pastebėta, kad esama rizikų dėl bažnyčios fasadų apdailos (lentų dažymo) problemų. Viename šoniniame (vakarų) fasade, keliose vietose, matyti atsilupę nuo sienos dažai. Yra nuomonių, kad atsiradusių defektų priežastis – sienų apkalimui naudotos obliuotos lentos.

Bažnyčia tinkama religinėms apeigoms atlikti. Jos pastatymo situacija (prie centrinės miestelio aikštės) palanki atvykstantiems; šalimais yra ir automobilių stovėjimo aikštelė.

Žmonės su negalia gali patekti į šventorių per šiaurinius tvoros vartus, o į bažnyčią patekti per pagrindinio fasado duris, prie kurių nėra laiptų. Papildomų investicijų poreikis yra akivaizdus bažnyčios interjero tvarkybai ir grindų remontui. Šiuo metu, bažnyčios vidaus sienos ir lubos apkaltos ir uždenyta tapyba: apačia apkalta medžio drožlių plokštėmis, o viršus ir lubos – medžio plaušo plokštėmis. Taip pat reikėtų remontuoti šventoriaus tvorą ir vartus.

Apibendrinant, galima teigti, kad abu tvarkybos darbų projektai buvo parengti profesionaliai, o darbai atlikti gana kruopščiai ir tvarkingai. Tačiau galima pastebėti ir neigiamų aspektų ar klaidų – kilusi fasadų apdailos problema (jeigu išties prie neobliuotų lentų nesilaikys dažai) gali tapti rimta kliūtimi gerai bažnyčios išorei. Lieka klausimas dėl šventoriaus dangos parinkimo ir dėl naujai įrengtų laiptų pakopų (prie šoninio fasado ir zakristijos) medžiagų tinkamo derinimo prie medinių bažnyčios sienų (atrodo, kad šie darbai buvo atlikti klebono iniciatyva).

Rekomendacijos objekto valdytojui. Čia prašome pateikti rekomendacijas objekto valdytojui dėl objekto priežiūros, reikalingų korekcijų (jei tokių esama) ar kitus aktualius patarimus. Šias rekomendacijas perduosime projekto vykdytojui raštu.

Rekomenduojama stebėti pastato būklę: prižiūrėti pastogės karnizus, esant būtinybei pravalyti stoginius latakus; stebėti, kad nuo dažytų fasadų sienų nenubyrėtų dažai. Pastebėjus atsiradusius pažeidimus, defektus patartina kuo skubiau pašalinti. Rekomenduojama Skaudvilės parapijos klebonui, prieš imantis nors ir smulkiausių bažnyčios ar šventoriaus tvarkymo darbų, kreiptis patarimo į specialistus. Skaudvilės bažnyčia – vertingas kultūros paveldo objektas – liaudiškų klasicizmo architektūros formų pastatas, kurio architektūra puošia ir reprezentuoja miestelį. Kartais kad ir nežymūs, neprofesionaliai atlikti remonto darbai ar netinkamai panaudotos šiuolaikiškos statybinės medžiagos, gali sugadinti medinio istorinio pastato įvaizdį.

Kultūros paveldo objekto pavadinimas	KAUNO ŠV. PRACIŠKAUS KSAVERO (JĖZUITŲ) BAŽNYČIA
Projekto pavadinimas	Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero (jėzuitų) bažnyčios tvarkomieji paveldosaugos darbai
Apsilankymo data	2017-10
Asmenų, kurie apsilankymo metu pristatė projekto metu atliktus darbus, vardai ir pavardės	Apsilankymo metu atliktus darbus pristatė Edita Zarembienė ir Ramunė Gecaitė.

Tvarkybos darbų vertinimas.

Prieš tvarkybos darbus atlikta vizualinė fasadų apžiūra, fizinės būklės įvertinimas ir fasadų apmatavimai. Surinkti ir išanalizuoti 2012 m. atlikti pastato statybos raidos istoriniai duomenys, fasadų techninės būklės nustatymas, polichrominiai tyrimai, fasadų mūro, tinko drėgmės ir užterštumo žvalgomieji tyrimai, išlikusių saugotinių autentiškų fasadų elementų inventorizacija ir fiksavimas, autentiško tinko sudėties tyrimai ir granulometrijos tyrimai. Išanalizuoti ir 1990-1992 m. atlikti įvairūs tyrimai (menotyriniai, polichrominiai, bažnyčios kapitalinio remonto - buvusios paskirties atstatymo projektas, darbo brėžiniai, fasadų dažymo projektiniai pasiūlymai). Visi atlikti ir panaudoti ankstesnių tyrimų duomenys turėjo tiesioginę įtaką tvarkybos darbams. Pradėjus tvarkybos darbus ir pastačius pastolius, atsiskleidė pirminėje vizualinėje apžiūroje nepastebėti defektai: pasimatė ištrupėję pastogės karnizai ir atsirado papildomų, projekte nenumatytų darbų (nuspręsta ant karnizų įrengti paukščius atbaidančius elementus). Taip pat atsirado galimybė atlikti papildomus mūro ir tinko drėgmės bei užterštumo tyrimus, atliktas nuogrindos tyrimas. Numatyti ir fasadų atskirų dekoru elementų architektūriniai tyrimai ir tvarkymo metodai. Vykdamas tvarkybos darbus, pagrindiniame fasade buvo atidengti polichrominės tapybos fragmentai ir nuspręsta juos restauruoti (iš sutaupytų lėšų).

Tvarkybos darbų procese naudotos tradicinės ir artimos tradicinėms medžiagos ir technologijos bei šiuolaikinės aukštos kokybės medžiagos. Tapybos restauravimui naudotos tradicinės medžiagos, o fasadų dažymui (ir tinko atstatymui) – naujos, kokybiškos medžiagos. Fasadų deformacinių plyšių užtaisymui naudotos tradicinės medžiagos (tik atskirais atvejais – šiuolaikinės). Fasadų nelygumai lyginti restauraciniais mišiniais, naudojant tradicines medžiagas, siekiant išsaugoti pastato elementų senėjimo požymius, atsispindinčius eksterjero architektūroje. Buvo kilę problemų su avarinėmis skardomis, kurios, dėl oksidacijos su vandeniu, tepė fasadus; remontuota ir naudota autentiška vario skarda. Pasirinktus projektavimo ir darbų atlikimo sprendimus galima vertinti kaip tinkamus Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero (jėzuitų) bažnyčiai. Pastato vertingosios savybės buvo išsaugotos; visos angos (langai ir durys) bei nišos nepakito – liko autentiškos; dekoru elementai (karnizai traukos, kapiteliai, angų apvadai ir kt.) tinkamai restauruoti arba remontuoti. Fasadais buvo lygiai nutinkuoti (šiaurės ir pietų fasadų cokoliai tvarkyti sanuojančiu tinku) ir nudažyti; prie šiaurės ir pietų fasadų įrengta kvėpuojanti nuogrinda. Atliktų darbų rezultatai rodo projektuotojų ir darbus atlikusių asmenų kompetenciją, kruopštumą ir meistriskumą. Šiuo metu akivaizdžių rizikų bažnyčios fizinei būklei nepastebėta.

Bažnyčia tinkamai pritaikyta ir yra kauniečių pamėgta. Prie bažnyčios pagrindinio įėjimo nebuvo galimybės įrengti panduso, tačiau žmonės su negalia į ją gali patekti iš kiemo pusės. Bažnyčia lengvai pasiekama; prie pagrindinio fasado ir kieme yra įrengtos automobilių stovėjimo vietos.

Bažnyčios aplinka, eksterjeras ir interjeras sutvarkyti (iš privačių lėšų rengiamas altoriaus projektas); įrengtas žaibolaidis, elektros instaliacija, signalizacija ir priešgaisrinė signalizacija..

Papildomų investicijų reikėtų vienuolyno ir kolegijos tvarkybos darbams.

Apibendrinant projekto metu atliktus tvarkybos darbus, galima konstatuoti, kad jie atlikti gerai, nežiūrint sudėtingos situacijos, kuomet, pradėjus vykdyti darbus, teko keisti rangovą.

Rekomendacijos objekto valdytojui. Čia prašome pateikti rekomendacijas objekto valdytojui dėl objekto priežiūros, reikalingų korekcijų (jei tokių esama) ar kitus aktualius patarimus. Šias rekomendacijas perduosime projekto vykdytojui raštu.

Rekomenduojama stebėti pastato būklę: sekti, kad ant sienų nesikauptų drėgmė, netrupėtų tinkuoti fasadų dekoru elementai ir pan. Pastebėjus įvairius fasadų pažeidimus, kuo skubiau juos pašalinti ir neleisti defektams plisti.

Kultūros paveldo objekto pavadinimas	KAUNO BERNARDINŲ VIENUOLYNAS IR ŠV. JURGIO KANKINIO BAŽNYČIA
Projekto pavadinimas	Kauno Bernardinių vienuolyno ir Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios pastatų komplekso sutvarkymas ir pritaikymas viešojo turizmo poreikiams II etapas
Apsilankymo data	2017-10
Asmenų, kurie apsilankymo metu pristatė projekto metu atliktus darbus, vardai ir pavardės	Projekto metu atliktus darbus pristatė projekto autorė architektė Asta Prikockienė ir ekonomas Linas Vorochinskis.

Tvarkybos darbų vertinimas.

Prieš pradėdant II etapo bažnyčios tvarkybos darbus buvo naudoti atlikti tyrimai: architektūriniai apmatavimai, saugotinių elementų inventorizacija ir fotofiksacija, mūro drėgmės ir statybinių autentiškų medžiagų cheminiai technologiniai tyrimai, stogo laikančios medinės konstrukcijos techninės būklės tyrimas. Remiantis tyrimais sudaryti tvarkybos darbų projektiniai pasiūlymai ir parengtas avarijos grėsmės likvidavimo projektas (stogo ir pastogės konstrukcijų remontas, lietaus vandens nuo stogo nuvedimo sistemos įrengimas, rekomendacijos pamatų hidroizoliacijai įrengti) bei restauravimo dalies projektas (langų restauravimas). Architektūrinių tyrimų metu nustatyta, kad bažnyčios pagrindinio tūrio ir presbiterijos langai skirtingi, todėl jų tvarkymui buvo numatyti skirtingi būdai. Presbiterijos langų angokraščiai labai kruopščiai suformuoti iš profilinių plytų, su keliais kalkinio tinko – užtrynimo sluoksniais (ankstyvos statybos ar rekonstrukcijos metu), o masverko piešinys analogiškas kaip bažnyčios langų, todėl galėjo būti įrengti XIX a.pab.-XX a. pradž.(sprendžiant pagal švino juostelių pagaminimo technologiją ir tinko sudėtį). Numatyta juos restauruoti, naudojant tinko sudėtį pagal išlikusio masverko pavyzdį. Siūloma į esamų metalinių ryšių vietas sumontuoti naujo profilio metalinius elementus, laikančius stiklo paketus ir vitražą; viršutinėje masverko dalyje išlikę dekoratyvinių elementų atspaudai konservuojami. Taip restauruoti 7 presbiterijos langai. Bažnyčios pagrindinio tūrio langai yra su išlikusiais profilinių plytų masverkais, kurie (skirtingai nei presbiterijoje) užtrinti plonu kalkiniu tinku; viršutinėse langų dalyse rasti bespalvio stiklo, rombo formos vitražai. Atlikus architektūrinius tyrimus, paaiškėjo, kad iki XVIII a. pradžios buvo užmūryta visų bažnyčios langų apačia. Vadovaujantis architektūrinių tyrimų medžiaga, numatyta bažnyčios pagrindinio tūrio languose išardyti visą XX a. mūrą, esantį angose, sumontuoti naujus metalo ryšius, o iš išorinės pusės – sumontuoti plonus stiklo paketus, paliekant galimybę įrengti vitražus (iš vidaus), išsaugoti ir konservuoti viršutinės langų masverko dalis, profilinėmis plytomis restauruoti langų angokraščius ir palanges, permūryti blogos būklės vertikalios masverko dalis. Bažnyčios išorėje remontuoti vakarų ir rytų fasadų frontonai, restauruotos dvejios durys. Bažnyčios viduje remonuota pilko ir juodo teraco plytelių grindų danga, o presbiterijoje įrengta tokių pačių plytelių grindų danga, su stiklo tarpais, pro kuriuos eksponuojamos kriptos; restauruotos durys, vedančios iš bažnyčios navos į vienuolyną.

Remonto, restauravimo darbams naudotos tokios pat, kaip buvusios medžiagos ir technologijos. Nuo mūro pašalinami visi vėlesni cementiniai užtaisymai, pamatų ir sienų druskingumas sumažinamas plaunant vandeniu ir naudojant švriu vandeniu sumirkytus kompresus; senos plytos valomos minkštais teptukais, išpučiant dulkes guminėmis kriaušėmis. Ištrupėję istorinio seno mūro paviršiai atstatomi įklijuojant surinktas iškritusias plytų dalis (naudojant kalkių skiedinius) arba pritaikomos naujos plytos, atitinkančios buvusias autentiškas. Akmens mūro siūlės užtaisomos kalkių skiediniu. Nudruskinimui naudojamos atskirų firmų siūlomos specialios priemonės. Durys restauruojamos išsaugant autentiškumą; sunykę elementai keičiami naujais, išlaikant autentišką medienos rūšį, elementų skerspjuvį ir sujungimo būdą; dekoruoti elementai atstatomi naudojant tas pat medžiagas ir išsaugant autentišką formą, išsaugoma autentiška furnitūra arba ji pagaminama pagal išlikusį pavyzdį. Restauruojant duris, jų apdaila atliekama autentiškomis medžiagomis.

Prieš pradėdant ankstesnius (I etapo) tvarkybos darbus buvo atlikti vienuolyno apmatavimai, saugotinių elementų inventorizacija ir fotofiksacija, mūro drėgmės ir statybinių autentiškų medžiagų cheminiai technologiniai tyrimai, stogo ir pastogės laikančios medinės konstrukcijos tyrimas ir architektūriniai ardomieji bei topografiniai tyrimai. Remiantis šiais tyrimais sudarytas avarijos grėsmės likvidavimo projektas: numatyti pirmaeiliai darbai (konstrukcijų remontas) ir projektiniai pasiūlymai (kultūros paveldo

tvarkybos ir rekonstravimo darbai) bei parengtas techninis projektas. Šie tyrimai panaudoti, tęsiant vienuolyno tvarkybą, pradėjus II etapo darbus ir rengiant restauravimo dalies ir kapitalinio remonto projektą. Jame buvo numatyta baigti vienuolyno išorės sandarinimo darbus – sutvarkyti visus likusius trečiojo aukšto langus, kurie buvo pagaminti ir sumontuoti 1924 m (pristatant III aukštą, o dalis langų – remontuoti ir perdaryti sovietmečiu) ir sutvarkyti buvusios zakristijos langų angas. Suirę mediniai elementai pakeisti naujais, tokio pat profilio, restauruotos staktos, remontuotos palangių lentos. Buvo restauruoti išlikę autentiški metaliniai lankstai, uždarymo mechanizmai, rankenos ir laikikliai. Tarybinio laikotarpio furnitūra pakeista, pagaminta pagal autentiškus pavyzdžius. Medienos dažai naudoti ekologiški, atsparūs atmosferos poveikiui. Mūro darbams naudoti tradiciniai cemento ir cemento – kalkių skiediniai. Vienuolyno apatiniame aukšte atkurtos trijų langų angos buvusioje zakristijoje. Pirmasis langas buvo sudarytas iš viršutinės stačiakampės XVI a. angos ir po ja esančio platesnio XX a. iškirto stačiakampio lango. Pagrindu pasirinkta XVI a. buvusi stačiakampė anga, o atsiradusi XX a. – susiaurinta iki ankstyvosios angos pločio; skirtingų laikotarpių langai atskirti plytų eile. Panašiai sutvarkytas ir antrasis zakristijos langas, kurio apatinė anga buvo tokia pati kaip pirmojo lango, o ankstyva, viršutinė – siaura ir užbaigta pusapskrite sąrama; pagal viršutinės angos plotį, apatinis langas susiaurintas. Antrojo

lango anga restauruota pagal vienuolyno vidaus kiemelyje išlikusių to laikotarpio langų ir nišų struktūrą ir plytų profilius. Restauruojant trečiąjį langą, atkurti prarasti profiliniai angokraščiai; išlikusios sveikos profilinės plytos nekeistos, bet nuvalytos ir impregnuotos. Trečiajame (per du aukštus įrengtame) lange atkurta apačioje buvusi durų anga, kurios vietoje XX a. rekonstrukcijos metu, buvo įrengtas langas.

Pasirinktus projektavimo ir darbų atlikimo sprendimus galima vertinti kaip gerai apgalvotus, pritaikytus prie esamos pastatų būklės ir tinkamus Kauno bernardinų vienuolynui ir Šv. Jurgio Kankinio bažnyčiai. Pastatų vertingosios savybės buvo išsaugotos; pašalintos atskirų architektūros elementų nykimo priežastys, jie sutvirtinti ir konservuoti. Restauruoti bažnyčios galinių fasadų frontonai, trejos durys ir langai, remontuotos grindys, originaliai išspręstas kriptų eksponavimas. Vienuolyne sutvarkyti visi trečiojo aukšto langai ir trys buvusios zakristijos langai..

Atliktų darbų rezultatai liudija apie projektuotojų ir darbus atlikusių asmenų profesionalumą ir kompetenciją, meistriškumą ir kruopštumą: buvo siekta nustatyti, išsaugoti ir eksponuoti bažnyčios ir vienuolyno autentiškumą. Dėl profesionaliai atliktų darbų, šie svarbūs kultūros paveldo objektai neprarado autentiškų architektūros elementų, o trūkstamos ar apirusios detalės buvo restauruotos.

Šiuo metu akivaizdžių rizikų atliktų darbų kokybei nėra. Atlikus bažnyčios ir vienuolyno pastatų apžiūrą ir fiksuojant atliktus tvarkybos darbus, matyti, kad restauravimo ir remonto darbai atlikti apgalvotai, tvarkingai, saugant autentiškumą ir nepakenkiant pastatų vertingosioms savybėms. Jau sutvarkyta presbiterijos elektros instaliacija, apšvietimas, įrengta įgarsinimo sistema. Abu pastatai yra veikiantys. Bažnyčioje sumontuoti infraraudonųjų spindulių šildytuvai.

Abu pastatai pritaikyti žmonėms su negalia: vienuolyne yra įrengti liftai, o prie bažnyčios pagrindinio fasado, jo šonuose, suformuotos nuožulnios sukietinto grunto įvažos (šie darbai buvo atlikti I-jame tvarkybos darbų etape). Pastatai lengvai pasiekiami ir yra populiarūs tarp turistų.

Nors šio projekto darbai buvo užbaigti, tačiau abu objektai labai sudėtingi ir juose dar liko nemažai tvarkytinų vietų. Papildomų investicijų poreikis yra akivaizdus ir būtinas, nes abu pastatai unikalūs ir labai vertingi architektūros požiūriu.

Architektės (A. Prikockienės) nuomone, pirmiausia reikėtų atlikti bažnyčios pamatų hidroizoliaciją. Vasarą jie buvo atkasti, kad ventiliuotųsi. Šiuo metu, šiaurinėje pusėje, žemė yra aukščiau nei bažnyčios grindys, todėl ją būtina nukasti ir nustumti toliau nuo fasado. Bažnyčios vakarų fasade pageidautina atidengti duris ir leisti lankytojus per šį įėjimą: geriau būtų apžvelgiama visa bažnyčios erdvė (dabar į bažnyčią patenkama per buvusią koplytėlę). Bažnyčios viduje būtina sutvarkyti sienų tinką (ypač presbiterijoje) ir reikėtų navų grindyse, po suolais, po juodomis teracinių grindų juostomis, įrengti elektrinį šildymą, nes sėdint bažnyčioje, lankytojams būna šalta: šąla jų kojos, o infra raudonųjų spindulių šildytuvų spinduliai nepasiekia apatinės bažnyčios erdvės. Be to, bažnyčios interjere yra nemažai unikalių vidaus įrangos elementų (liko nesutvarkytų altorių) ir interjero detalių, kuriuos taip pat reikėtų tvarkyti. Vienuolyno pastatas taip pat dar nebaigtas tvarkyti: reikia užbaigti fasadų tvarkybą, kai kuriose vidaus patalpose įrengti grindis, sutvarkyti tinką ir pan.

Tai – pripažinti kultūros paveldo objektai, kurių vertė, juos pilnai sutvarkius, taptų dar didesnė ir pasitarnautų tiek viešajam turizmui, tiek ir edukacijai (ypač meno mokyklų mokinių ir dailės akademijos studentų architektūros istorijos žinių plėtrai).

Apibendrinant, galima teigti, kad tvarkybos darbų projektai buvo parengti labai profesionaliai, o darbai atlikti kruopščiai ir tvarkingai. Galima pastebėti tik teigiamus aspektus; neigiamų restauravimo ar remonto aspektų nepastebėta. Akivaizdu, kad pasiekti geri rezultatai, pritaikant šiuos svarbius paveldo objektus viešojo turizmo poreikiams.

Rekomendacijos objekto valdytojui. Čia prašome pateikti rekomendacijas objekto valdytojui dėl objekto priežiūros, reikalingų korekcijų (jei tokių esama) ar kitus aktualius patarimus. Šias rekomendacijas perduosime projekto vykdytojui raštu.

Rekomenduojama stebėti bažnyčios būklę, kad nesikauptų drėgmė, ir pirmiausia išspręsti šiaurinės pusės pamatų hidroizoliacijos problemą ir bažnyčios grindinio (po suolais) šildymo įrengimą. Taip pat rekomenduojama toliau tęsti pradėtus bažnyčios ir vienuolyno tvarkybos darbus, tikslingai (pagal svarbą), numačius jų eiliškumą, kad pilnai atsiskleistų abiejų pastatų unikalumas ir jų architektūrinė vertė. Sutvarkytas unikalus sakralinių pastatų ansamblis įgytų dar didesnę kultūrinę – pažintinę vertę ir pasitarnautų viešajam turizmui bei edukacijai (pav. meno mokyklų mokinių, dailės akademijos ar kunigų seminarijos studentų architektūros istorijos žinių plėtrai).

Kultūros paveldo objekto pavadinimas	KINTŲ NUKRYŽIUOTOJO JĖZAUS BAŽNYČIA
Projekto pavadinimas	Kintų buvusios evangelikų liuteronų bažnyčios restauracija ir pritaikymas bendruomenės reikmėms
Apsilankymo data	2017-09
Asmenų, kurie apsilankymo metu pristatė projekto metu atliktus darbus, vardai ir pavardės	Apsilankymo metu atliktus darbus pristatė: Kintų parapijos klebonas (administratorius) Vytautas Tamašauskas ir techninės priežiūros vykdytojas inžinierius – restauratorius Juozapas Algimantas Januševičius. Telefonu bendrauta su projekto autoriumi E. Vidrinsku.

Tvarkybos darbų vertinimas.

Prieš tvarkybos darbus atlikti pastato apmatavimai, fotofiksacija, žvalgomieji konstrukcijų tyrimai ir architektūriniai tyrimai. Buvo nustatyta, kad sienų paviršiuje yra drėgnos dėmės ir kiti pažeidimai (nutrupėję dažai, pūslės, žalios apnašos cokolyje ir pan.). Paveldotvarkos darbai Kintų bažnyčioje buvo atlikti 1978-1982 m. (autorius arch. V. Šliogeris). Prieš pradėdant darbus buvo panaudoti ankstesni istoriniai ir archeologiniai tyrimai. Jie turėjo tiesioginę įtaką tvarkybos darbams, kadangi, jau buvo žinoma, kad sienos yra nevienalytės – su tuščiomis erdmėmis. Taigi, buvo realiai atsižvelgta į tyrimų išvadas ir užpildytos tuštumos sienose. Taip pat, nereikėjo papildomų tyrimų, kad būtų nustatyta, kokie yra pamatai. Atsirado naujas elementas pagrindiniame vakarų fasade: frontoną atskirianti horizontali trauka. Ji padaryta todėl, kad, numušus nuo fasado tinką, aptikta buvusios traukos užuominų ir be to, siekiant apsaugoti fasado apatinę dalį nuo kritulių. Traukos profilis padarytas toks pat, kaip šoninių fasadų profiliai.

Tvarkybos darbų procese dominavo tradicinės ir artimos tradicinėms medžiagos ir technologijos. Stogo dangai ieškota autentiškų čerpių Europoje (yra tik du tokie gamintojai) ir todėl pasirinktos čerpės iš Vokietijos – olandiško tipo, gerai tinkančios drėgnam klimatui, o medinės (naujos) stogo konstrukcijų dalys buvo apdorotos mirkant antiseptikais ir antipirenais. Plytas vežė iš Latvijos. Nuo fasadų buvo nudaužytas beveik visas tinkas. Fasadam naudotas tradicinis kalkinis skiedinys (jis sugeneruoja druską); gamino specialų tinką iš kalkių su nedideliu kiekiu cemento. Siekiant suvienodinti ir išlyginti sienas, jos padengtos keturiais sluoksniais; darant naują sluoksnį, naudota vis mažiau cemento. Prieš dažymą sienos padengtos dengiamuoju sluoksniu, kurio mišinį pagamino Caparol firma. Dažymo darbams naudoti silikatiniai dažai; jie yra atsparūs, nežaluoja ir nesudaro plėvelės; dažai – naujų technologijų pavyzdys. Netradicinės medžiagos naudotos darant horizontalią pamatų hidroizoliaciją ir injekcijas: t. y. į vieno metro storio mūrą, kuriame buvo tuštumų, įpurkšta cheminio skiedinio, o jam sukietėjus, siena pragrežiama ir vėl injektuojama. Netradiciškai atliktas ir sienų faktūros suvienodinimas: naudotas Caparol firmos tinkas, silikatinis glaistas ir rišamoji medžiaga – skystas stiklas. Netradicinis sprendimas – po čerpių danga patiesta plėvelė, kad geriau nubėgtų perteklinis vanduo.

Pasirinktus projektavimo ir darbų atlikimo sprendimus galima vertinti kaip tinkamus Kintų bažnyčiai. Pastato vertingosios savybės buvo išsaugotos. Visi langai nekeisti naujais, bet restauruoti. Pagrindinės durys pakeistos, ažuolinės – darė vietiniai meistrai, pagal buvusių durų pavyzdį. Vienos šoninės durys restauruotos (į zakristiją), o antrosios – pakeistos. Sienos lygiai nutinkuotos ir nudažytos kokybiškai (naudotos tradicinės ir netradicinės medžiagos bei taikyti įvairūs jų panaudojimo metodai).

Atliktų darbų rezultatai liudija apie darbus atlikusių asmenų kompetenciją ir meistriškumą: buvo ieškoma optimaliausių sprendimų ir siekiama kuo geresnių rezultatų. Šiuo metu akivaizdžių rizikų Kintų bažnyčios fizinei būklei nėra. Jos gali atsirasti tik dėl drenažo problemų. Atlikus bažnyčios fasadų apžiūrą, matyti, kad darbai atlikti apgalvotai, tvarkingai ir kruopščiai.

Bažnyčios paskirtis pakito nežymiai: tai yra, vietoje protestantų bažnyčios joje bus katalikų bažnyčia. Vidus dar nebaigtas įrengti, todėl kiek didesni pokyčiai gali atsirasti interjere. Pastatas šildomas infraraudonaisiais spinduliais, todėl gali būti naudojamas visais metų laikais; pastate tualetai neįrengti.

Prie bažnyčios pagrindinio įėjimo nėra laiptų, todėl į ją gali patekti ir žmonės su negalia. Bažnyčia lengvai pasiekama, taip pat yra įrengtos ir automobilių stovėjimo vietos. Bažnyčios aplinka ir eksterjeras beveik sutvarkyti, tačiau reikia papildomų investicijų drenažo įrangai, vandens nuvedimo sistemai, taip pat būtina įrengti žaibolaidį, elektros instaliaciją, signalizaciją ir priešgaisrinę signalizaciją, sutvarkyti bažnyčios interjerą.

Apibendrinant projekto metu atliktus tvarkybos darbus, daugiau pastebimi teigiami aspektai: matyti aplink bažnyčią, šalia cokolio tvarkingai įrengta nuogrinda, lygiai nutinkuoti (sulyginti visi tinko sluoksniai ir sanuotos fasadų vietos) ir nudažyti fasadai, restauruoti langai ir durys bei pagal senųjų durų pavyzdžius pagamintos naujosios durys. Darbo eigoje pasitaikę neigiami aspektai ar klaidos buvo taisomi ir apie juos galima sužinoti tik nuosekliai fiksuojant visus projekto metu vykdytus darbus. Pavyzdžiui, nurenkant čerpes ir pastebėjus ar aptikus pažeistus stogo konstrukcijų elementus, buvo daryti papildomi konstrukcijų tyrimai ir atlikta projekto korektūra.

Rekomendacijos objekto valdytojui. Čia prašome pateikti rekomendacijas objekto valdytojui dėl objekto priežiūros, reikalingų korekcijų (jei tokių esama) ar kitus aktualius patarimus. Šias rekomendacijas perduosime projekto vykdytojui raštu.

Rekomenduojama stebėti pastato būklę (kad nesikauptų drėgmė), išspręsti drenažo klausimą ir padaryti reikiamus darbus kurie nebuvo numatyti šiame projekte. Įrengiant bažnyčios interjerą, pageidautina, kad jis nebūtų perkrautas įvairiomis puošmenomis (įvairiais kilimėliais, vazomis, lipdiniais ar dirbtinėmis gėlėmis ir pan.), kurias kartais labai mėgsta katalikų bažnyčių klebonai ir parapijiečiai. Rekomenduojama išlaikyti interjerą kuo santūresnį, artimą buvusiam protestantų bažnyčios interjerui. Taip būtų išlaikytas teisingas santykis su santūria pastato išore ir išlaikytas pagarbus perimamumo (iš protestantų maldos namų – į katalikų bažnyčią) principas, juolab, kad pastatas atliks ne tik maldos namų, bet ir kultūros renginių vietos funkciją.

II DALIS

INVESTICIJŲ Į ŽYDŲ KULTŪROS PAVELDĄ VERTINIMAS

Esama teiginių (Ch. Lemcheno žinios), kad Pakruojo sinagoga statyta 1801 m. Sprendžiant iš architektūros, sinagoga statyta klasicizmo epochoje arba baroko – klasicizmo epochų sandūroje, kadangi jos išorės formose dar ryški ir baroko stiliaus įtaka, kurią rodo aukštas dviejų pakopų stogas. Tačiau, provincijoje naujojo stiliaus apraiškos pasireiškėdavo vėliau, todėl jos statybos data 1801 m. gali būti reali. Kitas teiginys, kad 1801 metai buvo nustatyti, esą radus ant vidinių durų užrašą su skaičiais – 5161, siejamais su žydų kalendoriumi. Patikrinus šią datą ir atmetus reikiamą skaičių, skiriančią mūsų kalendorių nuo hebrajiško, paaiškėjo, kad 5161 m. atitinka ne 1801, bet 1401 mūsų kalendoriaus metus (kad atitiktų 1801, turėjo būti parašytas 5561 skaičius). Taigi, matyt įvyko klaida. Esama duomenų, kad sinagoga remonuota 1885 m. (arba 1895 m. – ši data siejama su 5645 skaičiumi, užrašytu ant altoriaus). Patikrinus 5645 skaičių ir susiejus jį su krikščionišku kalendoriumi, gaunami 1885 metai. Tarpukariu sinagogą fotografavo Chackelis Lemchenas. Sovietmečiu joje įrengtas kino teatras, vėliau – sporto salė, po to pastate buvo sandėlis; kurį laiką pastatas stovėjo nenaudojamas, su užkaltais langais. 2009 m. sinagoga degė; 2010 m. buvo taisytas jos stogas. Sinagoga iki 2015 m. buvo su apkaltomis angomis.

Pakruojo sinagoga – išskirtinis kultūros paveldo objektas – seniausia išlikusi Lietuvos sinagoga. Jos architektūroje susipina baroko ir liaudiškojo klasicizmo bruožai. Sinagogos eksterjere galima pastebėti būdingų lietuvių etninei architektūrai bruožų (drožinėtos apatinės langų prikaltės, lentelių stogas) ir pastebėti originalių dekorų elementų (sąvaržų kapiteliai, nebūdingi lietuvių etninei architektūrai), iš kurių galima spręsti apie pastato išskirtinumą. Be to, atrodo, kad sinagogos išorėje nebuvo jokių judaizmui būdingų ženklų; jos paskirtį rodo tik fasadų, kuriuose angos išdėstytos dviem aukštais, kompozicija. Visų šių bruožų ir elementų simbiozė lemia pastato vertę ir apibrėžia išskirtinumą Europos kultūros paveldo kontekste. Galima teigti, kad tokia sinagoga galėjo būti pastatyta tik Lietuvoje. Europoje medinės sinagogos buvo paplitę po Rytų ir Vidurio Europą (Ukrainą, Baltarusiją, Lenkiją); statytos ir kaimyninėje Latvijoje. Kiekvienos iš šių šalių medinių sinagogų architektūra buvo savita, susieta su bendru šalies architektūros kontekstu ir net klimatu. Lietuvos medinės sinagogas galima apibūdinti kaip gana santūrios architektūros pastatus, kuriuose yra negausu dekorų elementų. Pasaulinio konteksto požiūriu, visos medinės sinagogos yra unikalūs pastatai, nes jos buvo statomos tik apibrėžtame areale. Greičiausiai dėl to, šiais pastatais labai domisi pasaulio mokslininkai (ypač – Izraelio).

Joniškyje žydai įsikūrė apie XVIII a. vidurį, suteikus privilegiją Joniškiui ir Šiauliams, o 1797 m. gavo leidimą sinagogos statybai ir kapinių įrengimui. Joniški „Baltoji“ sinagoga statyta 1823 m. A. Miškinio teigimu, ji statyta ant sudegusių parduotuvių pamatų. 2006 m. šalia sinagogos atlikti archeologo E. Vasiliausko žvalgybiniai archeologiniai tyrimai patvirtino, kad ji tikrai galėjo būti pastatyta 1823 m., tačiau ne ant krautuvių pamatų, o greičiausiai užėmė didelę dalį buvusios Joniškiu rotušės pamatų (ten stovėjusios beveik iki XVIII a. pabaigos). Pasakojama, kad sinagogos sienas puošė tapyba – buvo pavaizduoti senieji muzikos instrumentai. Sinagoga veikė iki Antrojo pasaulinio karo; sovietmečiu pastate įrengtas sandėlis, o vėliau – sporto salė; 1964 m. pristatytas baltų silikatinių plytų priestatas. Taigi, sinagoga statyta vėlyvuju klasicizmo epochos periodu, yra puošnių formų ir turi romantizmo laikotarpiui būdingų bruožų. Klasicizmui būdinga simetriška sinagogos fasadų architektūros schema, karnizo dekoras, o arkinės angų sąramos, frontonų formos ir stilizuoti dekorų elementai sukurti pradėjusio plisti romantizmo architektūros poveikyje. Įdomu tai, kad sinagogos formos artimos pasaulietinės architektūros statiniams (tarp jų ir rotušėms) ir jos eksterjere nėra būdingų judaizmui simbolių. Kaip užkoduotą judaizmo simbolį (Dekalogo lenteles) galima traktuoti frontono viršuje po du išdėstytus mažus arkinius langelius. Tai vienintelė Lietuvoje išlikusi sinagoga, kurios formos artimos pasaulietinės architektūros pastatams ir kurioje ryški klasicizmo ir romantizmo stilių architektūrinė jungtis. Galima teigti, kad tai yra originalus pastatas, kurio analogų būtų sudėtinga rasti kitose šalyse.

Sudėtinga nustatyti tikrą buvusių ir esamų sinagogų (žydų maldos namų) kiekį, kadangi, nuo žydų įsikūrimo Lietuvoje iki Antrojo pasaulinio karo šis skaičius pastoviai kito (jį koregavo dažni miestelių gaisrai, pastatyti be leidimų pastatai ar įrengti gyvenamuose namuose, neregistruoti maldos namai ir pan.). Galima tik spėlioti, kad jų galėjo būti apie 500-600, o gal net iki 800. Tikslių duomenų rasti sudėtinga, nes į archyvus tikrai nepateko visi duomenys. Sudėtinga suskaičiuoti kiek sinagogų išliko Lietuvoje iki šių dienų, nes iš karto kyla klausimas, kaip traktuoti tuos pastatus, kurie stovi sinagogų vietoje, bet yra perstatyti ir jau nepanašūs į sinagogas. 2006-2008 metais, rengiant išlikusių sinagogų katalogą, bandyta tai padaryti. Į katalogą pateko 95 pastatai (tarp jų – 18 medinių); tačiau sąrašė yra tokių, kurie pastatyti tiesiog sinagogų vietoje arba iš pagrindų perstatyti. Iš tų, patekusių į katalogą, jau kelių nebėra –

jie buvo nugriauti. Tarp jų – net trijų Plungės sinagogų kompleksas: viena medinė ir dvi mūrinės (viena mūrinė sinagoga buvo statyta klasicizmo epochoje ir „atgaivinta“ tikrai būtų puošusi miestelį). Nebeliko ir medinės Sedos sinagogos, kurios architektūra buvo originali, su ryškiais klasicizmo architektūros bruožais. Taigi ir šiais laikais sinagogos nyksta arba sąmoningai naikinamos. Oficialiai pripažintų, veikiančių sinagogų yra trys. Kiti pastatai – buvusios sinagogos, kurių išorėje dar galima rasti būdingų sinagogoms architektūros bruožų, ir perstatyti, iš kurių formų jau neįmanoma nustatyti jų buvusią paskirtį bei architektūrą. Vienose sinagogose po Antrojo pasaulinio karo buvo įrengtos sporto salės, kitose – kino teatrai, o dar kitose – gamybinės patalpos ar sandėliai. Vienoje iš buvusių Kupiškio sinagogų įrengta biblioteka, o antroje yra garažai. Dauguma buvusių sinagogų pastatų naudojami privačių asmenų, kaip sandėliavimo vietas; vienoje iš medinių buvusių sinagogų įrengtas net kiaulių tvartas (Rozalime). Viena iš Kauno sinagogų priklauso Dailės akademijai, o kitoje – įkurtos žydų bendruomenės patalpos. Perstatytose sinagogose dažnai įrengiami butai (medinėse Subačiaus ir Joniškėlio sinagogose, mūrinėse Skaudvilės, Utenos, Anykščių ir kt.). Dauguma buvusių sinagogų stovi nenaudojamos. Taigi, šių pastatų pritaikymas labai įvairus ir jis pastoviai kinta. Neįmanoma užduotis tiksliai suskaičiuoti ir teisingai surikiuoti išlikusias sinagogas ir nustatyti procentais kokią dalį sudaro sutvarkytos ir kokios paskirtys dominuoja. Tektų kiekvieną savaitę važinėti po Lietuvą ir aiškintis iš naujo, nes vyksta tam tikri pokyčiai, kurių neįmanoma kontroliuoti (pav. savininkas vykdo sinagogos remontą ir keičia paskirtį arba pastatą tiesiog nugriauna ir pan). Arba, staiga, „atrandama“ (nespėjusi patekti į jokių sąrašus arba užfiksuota kokiam nors savivaldybės rašte) buvusi sinagoga ir skubiai nugriaunama (taip pasielgta su medine Kulautuvos sinagoga).

Sinagogų atgaivinimas iš tiesų turėtų būti svarbus žydų bendruomenei ir tokius procesus galima vertinti tik teigiamai. Tačiau, galima teigti, kad jis dar svarbesnis Lietuvai ir kiekvieno miestelio žmonėms, kurie galbūt, šį paveldą laikė svetimu. Šių pastatų atgaivinimas, sutvarkymas ir pritaikymas visuomenės reikmėms, tampa svarbiu įvykiu kiekvieno miesto ar miestelio bendruomenių kultūrinio gyvenimo plėtrai, moksleivių edukacijai ir žinoma – turizmui (ypač naudingas žydų, išeivių iš Lietuvos, traukai). Tokių projektų reikšmė akivaizdi, skatina pažinti šalia gyvenusios bendruomenės sakralinį kultūros paveldą, gyvenimo būdą ir skatina toleranciją, (gal net susidomėjimą kita kultūra ir dialogo ar sąsajų paiešką). Galima pastebėti, kad tik pradėjus rengti sinagogų atgaivinimo ir pritaikymo projektus, tarp interesuotų grupių vyksta dialogai. Atsiranda vis daugiau šių pastatų atgaivinimo idėjų, tačiau kartais sinagogų naujasis pritaikymas ne visada atitinka buvusį šių pastatų statusą (pav. vienoje iš buvusių Kupiškio sinagogų įrenginėjamas garažas).

Abiejų sinagogų pritaikymas visuomenės reikmėms – bibliotekai, parodoms ir viešiesiems kultūriniais renginiais – tinkamas sinagogoms ir atlieka vieną iš trijų, sinagogos naudojimo funkcijų – švietimą (mokymą). Tiesa, kad sinagogų sutvarkymas ir jose vykstantys renginiai, turi teigiamą poveikį visoms visuomenės narių grupėms, skatina pažinti kitos religinės bendruomenės žmonių gyvenimo ypatumus, prisideda prie tolerancijos ugdymo. Joniškio ir Pakruojo sinagogose vykdomos veiklos ir jų plėtra bei eksponatų kaupimas, gali paskatinti kitų miestelių bendruomenes, imtis panašių projektų, o jaunąją kartą ateityje tęsti pradėtus procesus. Sinagogų valdytojai, galėtų parengti moksleiviams įvairias pažintines programas (pasitelkiant mokytojus ir mokinius), kurios supažindintų vaikus su vienu ar kitu tautinės bendruomenės gyvenimo aspektu (pav. šabu) ir prvesti tarsi pažintines istorijos pamokas. Įkurtoje bibliotekoje, galima kaupti specialią literatūrą apie vadinamą Lietuvos tautinių mažumų (ne tik žydų) gyvenimo būdą, religiją ir t.t.,

Apibendrinant, galima teigti, kad investicijas, siekiant atgaivinti (remontuoti, rekonstruoti ar restauruoti) sinagogas, reikia vertinti tik teigiamai.

Kalbant apie Joniškio ir Pakruojo sinagogų atgaivinimą, suprantama miestelių bendruomenių ir kultūros darbuotojų euforija, kad ilgus metus stovėję pastatai, pagaliau sutvarkyti ir juose vyksta svarbus kultūrinis gyvenimas, gali susirinkti gyventojai, apsilankyti svečiai ir turistai; tuo požiūriu, nesvarbūs tampa, pastebėjimai, kad kas nors padaryta ne taip. Greičiausiai vyrauja įsitikinimas, kad lankytojams nesvarbu, kur buvo senosios durys ar langai, kokie buvo jų apvadaai ar fasadų dekoro elementai. Sunku suprasti tik projektuotojų ir tvarkybos darbų vykdytojų požiūrį į šiuos pastatus ir ignoravimą jų vertingųjų savybių. Neatlikus reikiamų tyrimų, pažeidžiama unikalių pastatų buvusi fasadų ir plano struktūra, atsiranda nauji architektūriniai ar netgi kičo elementai. Ypač daug vertingų savybių prarado Joniškio sinagoga – pirmiausia – savo pagrindinį (vakarų) fasadą, kuriame buvo svarbiausi įėjimai į pastatą (atkurti tik du viduriniai langai). Tik iš šio fasado kompozicijos (dviem lygiais išdėstytų angų), buvo aišku, kad tai buvusi sinagoga. Be to, buvo padaryti žemesni viršutiniai frontono langeliai – suvienodinti su apatiniais, neatstatyti reljefiniai piliastrių dekoro elementai. Esama labai daug nuotraukų, kuriose užfiksuotas vakarų fasadas ir jame aiškiai matomos buvusios angos ar užmūrytų angų žymės. Yra išlikusi 1940 m. nuotrauka, kurioje matyti visos keturios fasado arkinės angos. Net sovietmečio laikotarpio nuotraukose, užtinkuotame vakarų fasade matomos buvusių apatinių angų žymės. Be to, pradėjus vykdyti pirmuosius šio pastato tvarkybos darbus ir nuėmus nuo fasado tinką, atsiskleidė visų angų vietas, tačiau, rengiant projektą, jų tarsi nepastebėta. Yra ir archeologo E. Vasiliausko straipsnis, apie šalia sinagogos atliktus kasinėjimus ir vertingos informacijos, svarbios ne tik sinagogos atkūrimui, bet ir Joniškio istorijos papildymui. Iš

esamų duomenų buvo įmanoma labai tiksliai atkurti visus sinagogos fasadus ir jų detales. Režiuojant, galima teigti, kad Jonišio sinagoga neteko tapatybės – prarado sinagogos identifikacijos bruožus (pagrindinio dviaukščio fasado) ir neteko svarbių detalių (buvę aukštesni viršutiniai po du sugrupuoti langeliai, greičiausiai – Dekalogo užuomina). Sinagogos tvarkybos darbai galėjo įgyti rimtą mokslinį pagrindą, o pati sinagoga – savitą statusą ir įdomų naratyvą, naudingą ir joje įkurto muziejaus ekspozicijai.

Investicijos į žydų kultūros paveldą iš tiesų yra labai svarbios: architektūrine, kultūrine ir politine prasme. Tyrinėjant žydų kultūros paveldą (ypač sinagogas), kartais tenka susidurti su nuomone, kad tai svetimas Lietuvai paveldas, nes dabar Lietuvoje, ypač mažuose miesteliuose, žydų beveik nėra. Tuomet tenka pasitelkti svarius argumentus, kad visi pastatai, stovintys Lietuvoje – mūsų visų paveldas. Be to, įsižiūrėjus į kiekvieno miesto ar miestelio sinagogų (žinoma jeigu ten dar jų esama) architektūrą ir apsidairius aplink, galima pastebėti įdomių dalykų: pav. atrasti kitų pastatų, kurių išorėje yra panašių detalių ar puošybos elementų, kaip buvusioje sinagogoje. Kartu, sinagogų fasadų kompozicijoje galima pamatyti tik šiems pastatams būdingų originalių savybių: pav. esama fasadų, kurie sudaryti tarsi iš dviejų dalių: jų viena pusė dviaukštė, o antroji – vieno aukšto; galima pastebėti būdingų šiems pastatams judaizmo simbolių ar jų užuominų. Tokios savybės (dermė, prisitaikymas prie aplinkinių pastatų ir saviti bruožai) atskleidžia šių pastatų išskirtinumą ir architektūros vertę.

Taigi, norėtusi, kad investicijų į žydų kultūros paveldą būtų ir ateityje.

III DALIS

REKOMENDACIJOS KULTŪROS MINISTERIJAI

Pirmiausia norėtųsi apžvelgti teigiamas tendencijas, vykstančias kultūros paveldo tvarkyboje ir trumpai apžvelgti vykdytus bažnyčių tvarkybos projektus. Džiugu konstatuoti, kad visi bažnyčių restauravimo ar remonto projektai ir tvarkybos darbai atlikti profesionaliai, tvarkingai ir kruopščiai, iki smulkmenų apgalvojant visas detales. Net ir palyginus nedidelės apimties tvarkybos darbai, vykdyti Kintų ir Kauno Jėzuitų bažnyčiose atlikti labai atsakingai; taip pat nedidelio tūrio Trakų Vokės koplyčia – mauzoliejus, kurios būklė buvo labai bloga, sutvarkyta tikrai puikiai. Labai atsakingai ir profesionaliai tvarkomas didžiulis ir sudėtingas architektūros prasme, unikalus Kauno Šv. Jurgio bažnyčios ir vienuolyno kompleksas. Pastebėti nedideli defektai tik medinėje Skaudvilės bažnyčioje (dėl nutrupėjusių keliose vietose dažų).

Kitoks įspūdis, stebint sinagogų tvarkybos projektų rengimą ir atliktų darbų kokybę. Suprantama, kad teigiamas aspektas yra šių pastatų atgaivinimas ir pritaikymas visuomenės reikmėms. Neigiami aspektai atsiranda tik tada, kuomet susiduriama su projektų rengimu ir tvarkybos darbų atlikimo kokybe. Daugumai architektų ir projektuotojų, sinagoga – naujas, netyrinėtas objektas, kurį pritaikant kitai paskirčiai ir rengiant projektą, nesivarginama iki galo iširti. Kartais net nesigilinama į ikonografinę medžiagą arba ji tiesiog lieka „nepastebėta“, o dėl laiko ir lėšų stokos, rimtesni tyrimai neatliekami. Gaila, bet iš dalies taip nutiko ir tvarkant Jonišio bei Pakruojo sinagogas. Stebint Lietuvoje vykstantį sinagogų „prikėlimą“ ir pritaikymą naujai paskirčiai, pastebimos tam tikros susiklosčiusios ir besikartojančios tendencijos. Susidaro įspūdis, kad svarbiausiu argumentu (rengiant projektą ir mąstant apie sinagogų pritaikymo pobūdį) tampa pats pastato atgaivinimo faktas, o antrame plane lieka projekto rengimo ir tvarkybos darbų kokybė plačiąja prasme: tai yra – neatliekami visi būtini svarbiems kultūros paveldo objektams tyrimai (pav. archeologiniai, tipologiniai, plano struktūros paieškos ir pan.), nedaromi fasadų zondažai ir nesigilinama į specifinę šių pastatų architektūrą. Tai, kas rengiant bažnyčių projektus, būtų traktuojama kaip vertingųjų pastato savybių pažeidimas ar jų sunaikinimas, sinagogų tvarkybos projektuose įgyja visai kitą prasmę – tarsi pastatui daroma paslauga, kad jis yra tvarkomas ir todėl visai nesvarbu ar jo angos liks autentiškos ar jas architektas pakoreguos pagal savo supratimą, o darbininkai „patobulins“ dekorą detales. Po to, per Lietuvą sklis džiugi žinia, kad ilgus metus stovėjęs pastatas prikeltas naujam gyvenimui.

Tačiau norisi tikėti, kad bus rimčiau žiūrima į visą šių pastatų „atgaivinimo“ procesą, pradedant tyrimais, projektiniais pasiūlymais, restauravimo projektų rengimu ir pan. Dabar, stebint sinagogų pastatų atgaivinimą ir pritaikymą (ar parengtus projektus) kitai paskirčiai, gali atrodyti, kad joms galioja kiti nei kultūros paveldo objektams taikomi įstatymai bei projektavimo sąlygos (tą teiginį patvirtina barokinės Kėdainių sinagogos „atgaivinimo“ (o tiksliau – suniokojimo) atvejis arba leidimas iš išorės apšiltinti Pakruojo sinagogos sienas (kuomet net paprastos architektūros gyvenamo namo – savivaldybės reikšmės istorijos paminklo, sienų apšiltinti iš išorės neleidžiama). Ypač aplaidžiai rengtas Jonišio „Baltosios“ sinagogos restauravimo projektas, kurį įgyvendinant, sinagoga prarado savo statusą ir tapo sunkiai identifikuojamos paskirties statiniu. Galima pastebėti ir antrosios „Raudonosios“ Jonišio sinagogos projektavimo klaidas, ypač tvarkant aron kodešą. Matyti, kad nesigilinta į išlikusias nuotraukas, nes padaryta nišos forma ir gylis – neatitinka buvusios šioje sinagogoje, o sunkūs variniai nišos uždarymo vartai – tiesiog negalėjo būti tokioje sinagogoje (jie matyt nusižiūrėti nuo didžiųjų choralinių sinagogų pavyzdžių).

Kaip gerus sinagogų atgaivinimo pavyzdžius galima paminėti Kaune, Zamenhofo gatvėje stovinčią romantizmo laikotarpio sinagogą (architektė Liuda Perevičienė) ir Kėdainių mažąją sinagogą (stovinčią šalia barokinės). Teigiamu medinės sinagogos atgaivinimo pavyzdžiu galėjo tapti Pakruojo sinagoga, jeigu jos išorės sienos nebūtų apšiltintos (tapo pažeistos vertingosios savybės).

Situacija nepasikeis kol bus toleruojamas nemokšiškas. Svarbūs pokyčiai, lemiantys kokybišką sinagogų atgaivinimo ir tvarkybos darbų procesą įvyks tik tada, kuomet į šiuos pastatus bus žiūrima ne kaip į antrarūšius, kuriuos svarbu tik prikelti, bet kaip į unikalius, sparčiai nykstančius sakralinio kultūros paveldo objektus, kurių svarba ir reikšmė priklauso nuo atliktų mokslinių tyrimų, vertingųjų savybių atskleidimo ir pagarbaus pritaikymo visuomenės reikmėms. Gali būti, kad planuojant investicijas, ne visais atvejais galima numatyti visų būtinų atlikti tyrimų ar papildomų darbų poreikį; turėtų likti galimybė pakoreguoti projektą.

Turbūt jokie reglamentai negali pakeisti Lietuvos kultūros paveldo situacijos, kol bus ignoruojami moksliniai pastatų tyrimai ir objektų tvarkybai bus taikomi skirtingi paveldosaugos reikalavimai. Apžvelgiant bendrą sakralinių pastatų tvarkybos procesą ir lyginant situaciją, tarp vykdomų Lietuvoje sakralinių pastatų (ne tik minimų šiuose projektuose) tvarkybos darbų, galima pastebėti, pirmiausia projektuotojų (žinoma ne visų) skirtingą požiūrį, rengiant bažnyčios

arba sinagogos tvarkybos darbų projektą. Jeigu bažnyčių projektai rengiami gilinantis į pastatų vertingąsias savybes ir stengiantis jas išlaikyti, tai daugumoje sinagogų rengimo projektų šios savybės kažkodėl nueina į antrąjį planą, o prioritetu tampa tik pats pastato atgaivinimas. Bažnyčių vertingosioms savybėms didžiausia grėsmė kyla dažniausiai iš klebonų pusės, kurie kartais bažnyčią sutapatina su savo namais (imasi iniciatyvos remontuoti bažnyčią, naudojant šiuolaikiškas medžiagas, senuosius bažnyčios vidaus įrangos ar dekoru elementus pakeičia naujais); kartais ir miestelių religinių bendruomenių nariai rodo iniciatyvą ir siekia „papuošti“ bažnyčios vidų įvairiais kičo elementais. Kyla klausimas, ar tokias klebonų iniciatyvas gali riboti paveldosaugos įstatymai? Apskritai, kol Lietuvoje nesikeis požiūris į mokslą ir kultūrą, tikėtis pokyčių paveldosaugos srityje neįmanoma. Visose mokslo ir kultūros srityse, taip pat paveldosaugoje, vyrauja pakantumas neprofesionalumui (pasitaiko, kad svarbius paveldosaugos klausimus sprendžia ne specialistai), ir tolerancija kompiliacijai. Dažnai be autorių žinios naudojami jų tyrimai ar projektai (nenurodant autoriaus), iš svetimų straipsnių nurašytos mintys pateikiamos kaip savos ir pan. Net šiuose projektuose yra pavyzdys, kad architektė, anksčiau parengusi projektą ir jau nedirbanti toje institucijoje, nežinojo, kad jos projektas buvo įgyvendintas (Skaudivilės bažnyčios atvejis).

Vertinimą atliko:

Marija Rupeikienė
architektė, hum. m. daktarė
2017 m. lapkričio mėn. 14 d.

VERTINAMŲ PROJEKTŲ SĄRAŠAS

Nr.	Vertinamo kultūros paveldo objekto (ar jo dalies) pavadinimas	Projekto pavadinimas	Adresas
1	Pakruojo sinagoga	„Pakruojo žydų sinagogos pastato tvarkyba ir pritaikymas kultūros ir viešosioms reikmėms“	Kranto g. 8, Pakruojis
2	Joniškio baltoji sinagoga	„Baltosios sinagogos pritaikymas visuomenės poreikiams“	Miesto a. 4A, Joniškis
3	Trakų Vokės dvaro sodybos koplyčia	„Trakų Vokės dvaro sodybos koplyčios – mauzoliejiaus tvarkybos darbų užbaigimas ir pritaikymas visuomenės reikmėms“	Eduardo Andrė g. 19, Trakų Vokė, Vilnius
4	Skaudvilės Šv. Kryžiaus bažnyčia	„Skaudvilės Šv. Kryžiaus bažnyčios fasadų tyrimai, konservavimo ir restauravimo darbai“	Tauragės g. 2, Skaudvilė, Tauragės raj.
5	Šv. Pranciškaus Ksavero (Jėzuitų) bažnyčios fasadai	„Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero (Jėzuitų) bažnyčios tvarkomieji paveldosaugos darbai“	Rotušės a. 8, Kaunas
6	Kauno Bernardinų vienuolyno ir Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios pastatų kompleksas	„Kauno Bernardinų vienuolyno ir Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios pastatų komplekso sutvarkymas ir pritaikymas viešojo turizmo poreikiams II etapas“	Papilio g. 7, Kaunas
7	Kintų Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčia	„Kintų buvusios evangelikų bažnyčios restauracija ir pritaikymas bendruomenės reikmėms“	Kuršių g. 26, Kintai, Šilutės r.

KLAUSIMYNAS TVARKYBOS DARBŲ VERTINIMUI

Nr.	Užduotis	Orientaciniai klausimai
1	Atliktų tyrimų vertinimas	<p>1) Kokių rūšių tyrimai (pvz. archeologiniai, istoriniai ar kt.) atlikti prieš tvarkybos darbus?</p> <p>2) Kokią įtaką atliktų tyrimų išvados turėjo tvarkybos darbams? Ar į tyrimų išvadas buvo realiai atsižvelgta? Prašome glaustai aprašyti.</p> <p>3) Kiti svarbūs pastebėjimai, susiję su tyrimais (jei tokių turite).</p>
2	Autentiškumo išsaugojimo vertinimas	<p>1) Ar tvarkybos darbų procese buvo naudojamos tradicinės (arba artimos tradicinėms) technologijos ir medžiagos? Prašome glaustai aprašyti.</p> <p>2) Ar pasirinktus projektavimo ir darbų atlikimo sprendimus galima vertinti kaip tinkamus šiam istoriniam objektui? Ar išsaugotos vertingosios savybės? Prašome į šį klausimą atsakyti išsamiau, įvertinant atskirų elementų būklę (langų, durų, sienų ir/ar kt. priklausomai nuo to, kokios dalys buvo tvarkomos konkrečiau projekto metu).</p> <p>3) Ką atliktų darbų rezultatai sako apie darbus atlikusių asmenų/ organizacijų kompetenciją? (kruopštumą, meistriškumą ir pan.) Prašome glaustai aprašyti.</p> <p>4) Ar esama akivaizdžių rizikų šio objekto tolesnei fizinei būklei? Jei taip, prašome įvardinti šiuos atvejus ir numanomas jų priežastis.</p> <p>5) Kiti svarbūs pastebėjimai, susiję su darbų kokybe (jei tokių turite).</p>
3	Funcionalumo vertinimas	<p>1) Ar objektas tinkamai pritaikytas numatyta paskirčiai (pvz. jei projekte numatyta objektą pritaikyti kaip biblioteką ir renginių erdvę, įvertinti ar objektas turi reikiamą apšvietimo, garso, šildymo ir/ar kitą reikiamą įrangą, ar yra pritaikytas veikti visus metus, suteikti lankytojams reikiamas bazines paslaugas tokias kaip tualetai ir pan.)? Prašome glaustai aprašyti.</p> <p>2) Ar objekto patalpos ir aplinka pritaikyti žmonėms su negalia? Kas tuo atžvilgiu atlikta? Prašome glaustai aprašyti nurodant (ne)pritaikymo atvejus.</p> <p>3) Ar objektas lengvai pasiekiamas? Prašome glaustai aprašyti, atsižvelgiant į tokius aspektus kaip stovėjimo aikštelė, privažiavimas iki objekto ir/ar kitus panašius aspektus.</p> <p>4) Ar yra akivaizdus papildomų investicijų poreikis objekto išsaugojimui ir pritaikymui, ar objektas jau dabar visiškai sutvarkytas ir pritaikytas? (įvertinti būklę interjere, eksterjere, objekto aplinkoje). Jei papildomos investicijos reikalingos, prašome konkrečiai įvardinti kam (pvz. drenažui įrengti).</p> <p>5) Kiti svarbūs pastebėjimai (jei tokių turite).</p>
Apibendrinimas/ išvados		Prašome apibendrinti šio projekto metu atliktus tvarkybos darbus, glaustai apžvelgiant neigiamus ir teigiamus aspektus.

**KLAUSIMYNAS INVESTICIJŲ Į ŽYDŲ
KULTŪROS PAVELDĄ VERTINIMUI**

Vertinimo sritis	Klausimai
1. Kontekstas	<p>1. Prašome pateikti glaustą informaciją apie abiejų sinagogų (Pakruojo ir Jonišio Baltosios sinagogos) istoriją (pirminė funkcija ir pokyčiai laikui bėgant).</p> <p>2. Prašome glaustai aprašyti, koks yra Pakruojo sinagogos ir Jonišio Baltosios sinagogos išskirtinumas/ unikalumas Lietuvos/ Europiniame/pasaulyje kontekste (architektūrine, istorine prasme).</p> <p>3. Prašome pateikti statistiką apie sinagogas Lietuvoje: buvusių ir išlikusių medinių ir mūrinių sinagogų skaičius; sutvarkytų mūrinių ir medinių sinagogų skaičius; kokią dalį (%) šios dvi sinagogos sudaro nuo išlikusių sinagogų; naudojamų sinagogų skaičius (naudojamų pagal pirminę paskirtį; naudojamų pagal kitokią paskirtį; kokios paskirtys dominuoja).</p>
2. Projektų reikšmė	<p>1. Kaip vertinate šių sinagogų atgaivinimo svarbą/ reikšmę žydų bendruomenės atžvilgiu?</p> <p>2. Kaip vertinate šių sinagogų atgaivinimo svarbą Lietuvai? Kaip manote, ar šių sinagogų sutvarkymas turėjo įtakos platesniems procesams/ pokyčiams? Jei taip, prašome plačiau argumentuoti (pvz. paskatino geresnį dialogą tarp skirtingų interesuotų sričių; paskatino sinagogų tvarkymo procesus Lietuvoje)</p>
3. Sinagogų pritaikymas	<p>1. Kaip vertinate šių sinagogų pritaikymą viešosioms reikmėms? Kaip manote, ar adekvatus sinagogų pritaikymo (vaikų bibliotekos skyrius ir ekspozicija Pakruojuje; renginių erdvė Joniškyje) pasirinkimas?</p> <p>2. Ar sutiktumėte, kad sinagogų sutvarkymas ir pritaikymas iš tiesų prisideda prie tarpkultūrinio supratimo gerinimo, tolerancijos bei pagarbos kultūrinėms mažumoms didinimo? Ar šiose dviejose sinagogose vykdomos veiklos užtikrina tolimesnį šių procesų vystymąsi? Prašome argumentuoti.</p> <p>3. Kokiomis papildomomis veiklomis šių sinagogų valdytojai galėtų gerinti sinagogų aktualizavimą ir prisidėti prie minėtų tikslų siekimo?</p>
Apibendrinimas ir rekomendacijos	<p>Prašome glaustai apibendrinti investicijų į Jonišio ir Pakruojo sinagogas vertinimą. Taip pat prašome pasidalinti pasiūlymais dėl investicijų į žydų kultūros paveldą ateityje.</p>